

При рациональном использовании и уходе пастбища дают наиболее дешевый и полноценный корм. Некоторые земли нецелесообразно или даже невозможно использовать под полевые культуры, но они вполне пригодны для пастбищного использования. Поэтому использование международного опыта, безусловно, полезно. Кормопроизводство представляет собой систему улучшения и рационального использования природных кормовых угодий, создания и использования сеяных сенокосов и пастбищ, выращивания кормовых культур на пашне в системе севооборотов, семеноводства кормовых культур, производства кормов для животноводства в промышленности, заготовки, хранения и рационального использования кормов. Кормовые угодья представляют собой сельскохозяйственные угодья, растительный покров которых используется на корм сельскохозяйственным животным. Кормовые травы – это однолетние и многолетние травянистые растения, используемые на корм животным. К кормовым растениям относятся также полукустарнички, кустарнички, кустарники и деревья. Кормовые растения могут использоваться в виде зелёного корма, сена, силоса, сенажа, травяной муки, гранул или брикетов. Кормовые травы произрастают на естественных кормовых угодьях, возделываются в полевых и кормовых севооборотах. Кормовые травы подразделяются на 4 хозяйственно-ботанические группы: злаковые, бобовые, осоковые и разнотравье. Развитие кормопроизводства в России и Казахстане, культуры многолетних трав – основа продовольственной и экологической безопасности страны, нашей самодостаточности по производству продуктов питания, устойчивости агроэкосистем и агроландшафтов, рационального природопользования и здоровья нации.

УДК 631.11:332.4

DOI 10.52578/2305-9397-2021-1-4-111-118

МРНТИ 68.29.01, 68.29.07

Асетова А. Ю., ауыл шаруашылығы ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, **негізгі автор**, <https://orcid.org/0000-0003-4725-9565>

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ, Жәңгір хан көшесі, 51, Орал қ., 090009, Қазақстан Республикасы, asemgan81@mail.ru

Есмагулова Б.Ж., PhD докторы, аға оқытушы, <https://doi.org/10.52081/bkaku.2021.v57.i2.037>

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ, Жәңгір хан көшесі, 51, Орал қ., 090009, Қазақстан Республикасы

Asetova A. Yu., master of agricultural sciences, senior lecturer, **the main author**, <https://orcid.org/0000-0003-4725-9565>

NJSC «West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir khan», Uralsk, st. Zhangir khan 51, 090009, Kazakhstan, asemgan81@mail.ru

Esmagulova B. Zh., PhD, senior lecturer, <https://doi.org/10.52081/bkaku.2021.v57.i2.037>

NJSC «West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir khan», Uralsk, st. Zhangir khan 51, 090009, Kazakhstan

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖЕРЛЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ АСПЕКТІЛЕРІ ASPECTS OF ENSURING THE EFFECTIVE USE OF AGRICULTURAL LAND IN THE WEST KAZAKHSTAN REGION

Аннотация

Зерттеу мақсаты жерді тиімді пайдалану, топырақ құнарлылығын арттыру, жер ресурстарының әлеуетін тиімді пайдалану мәселелерін қарастыру, Батыс Қазақстан облысы жерлерінің заманауи құрылымын, ауыл шаруашылығы жерлерінің тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарын көрсету. Жер ресурстарын пайдалануды талдау, ауылшаруашылық кәсіпорындарын есепке алу үшін жерге орналастыруда және басқа да байланысты ғылымдарда ұсынылған заманауи әдістер қолданылды. Бір-бірімен өзара байланысты күрделі мәселелерді зерттеу кезінде ғылыми зерттеулердің көптеген салаларында кеңінен қолданылатын жүйелік

талдау қолданылды. Жұмыстың құндылығы-ауылшаруашылық жерлерінің жай-күйін зерттеу, оларды пайдалануды талдау, ауылшаруашылық дақылдарын, ең алдымен дәнді дақылдарды егу үшін жерді барынша игеруге деген ұмтылыс. Зерттеу көрсеткендей, осы аумақта ауылшаруашылық өндірісін ұтымды жүргізу үшін әкімшілік шекаралар шегінде жер пайдалану құрылымының рұқсат етілген экологиялық параметрлерін белгілеу қажет, бұл тұрақтылық пен өнімділікті, жалпы табиғи жүйелердің тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. Ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттырудың маңызды резерві шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін әртараптандыру болып табылады, яғни ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді, қосалқы өндірістерді ұйымдастыру, түрлі қызметтер көрсету, оның ішінде топырақты өңдеу, көлік, құрылыс, рента және басқа да жұмыстарды жүзеге асыру арқылы өндірілетін өнімдер мен көрсетілетін қызметтердің номенклатурасын кеңейту.

ANNOTATION

The purpose of the study is to consider the issues of rational use of land, increasing soil fertility, effective use of the potential of land resources, to show the modern structure of the lands of the West Kazakhstan region, the main directions of improving the efficiency of agricultural land. To analyze the use of land resources, accounting for agricultural enterprises, modern methods proposed in Land Management and other related sciences were used. When studying complex problems related to each other, system analysis was used, which is widely used in many areas of scientific research. The value of the work is the study of the state of agricultural land, the analysis of their use, the desire to maximize the development of land for sowing agricultural crops, primarily cereals. The study showed that for the rational conduct of agricultural production in this territory, it is necessary to establish acceptable environmental parameters of the land use structure within administrative boundaries, which contributes to increasing stability and productivity, stability of natural systems in general. An important reserve for improving the efficiency of agricultural production is the diversification of the activities of economic entities, i.e. expansion of the range of products and services produced through the organization of processing of agricultural products, auxiliary production, provision of various services, including the implementation of tillage, transport, construction, rent and other works.

Түйінді сөздер: жерді ұтымды пайдалану, ауыл шаруашылығы дақылдары, ауыл шаруашылығы өндірісі, шаруа қожалықтары, жерге орналастыру, агроқұрылымдар, жерді пайдалану.

Key words: rational use of land, agricultural crops, agricultural production, peasant farms, land management, agricultural formations, land use.

Кіріспе. Батыс Қазақстан облысы аумағының ауыл шаруашылығы өндірісінде соңғы жылдары үлкен өзгерістер болды. Олар нарықтық қатынастарға көшуге байланысты және ауыл шаруашылығының барлық аспектілерін (экономикалық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік) қамтиды. Аграрлық-өнеркәсіптік кешенді (АӨК) реформалау ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының дербестігін қамтамасыз етті, ҚДҚ-көп құрылымды аграрлық экономиканы қалыптастыруға мүмкіндік берді. Алайда, 90-шы жылдары басталған аграрлық реформалар табиғи-экономикалық жүйеде ауылшаруашылық өндірісінің барлық салаларын қамтыған ұзаққа созылған дағдарысқа әкелді. Дағдарыс жағдайы, ең алдымен, ауылшаруашылық өндірісінің құлдырауынан, ауылшаруашылық жерлерінің экологиялық жағдайының нашарлауынан, ауылшаруашылық кәсіпорындарының экономикалық жағдайының нашарлауынан және ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейінің төмендеуінен көрінеді. Қалыптасқан жағдайда жерді пайдаланудың тиімділігі туралы толық ақпарат алу үшін жаңа ауыл шаруашылығы құралымдарының ауыл шаруашылығы өндірісінің табиғи-аумақтық кешендерге әсер ету дәрежесін бағалауы қажет [1].

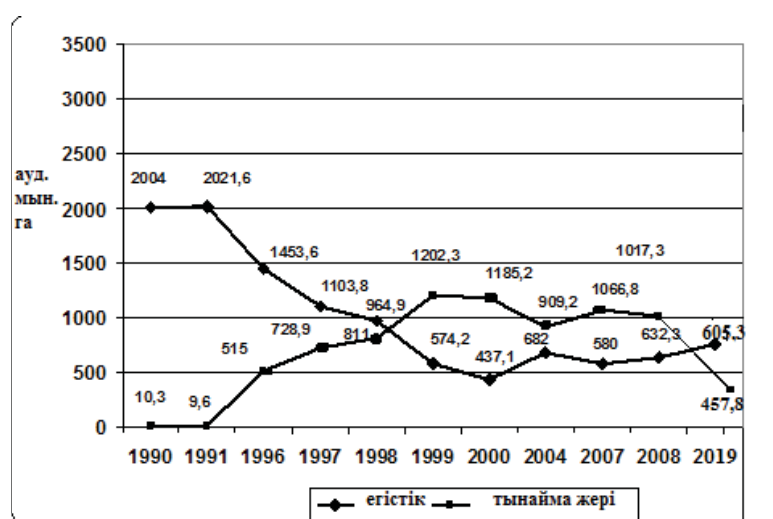
Ауыл шаруашылығы дақылдарын егуге арналған жерлерді, ең алдымен тың игеру кезеңінде және одан кейінгі жылдары орын алған дәнді дақылдарды барынша игеруге деген ұмтылыс егістікке жарамды алқаптармен қатар өнімділігі төмен жерлердің көп мөлшерінің айналымға тартылуына әкелді. Ауылшаруашылық Ұйымын реформалау кезеңінде өңделген жерлердің ауданы күрт төмендеді. 2000 жылға қарай егістік жерлер 407 мың га болды.

Кейіннен ел экономикасының жалпы өсуімен және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді мемлекеттік қолдаумен егістікке тыңайған жерлер мен басқа да жерлердің жыртуға жарамды учаскелерін тарту үшін алғышарттар жасалды. 20009 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде облыста егістіктің ұлғаюы 300 мың гектардан астам жерді құрады [2]. Егістіктің өсуі негізінен облыстың астық егетін аудандарында – Зеленов, Теректі, Таскала аудандарында байқалады. 1990-2019 жылдар аралығындағы егістік және тыңайған жерлер аудандарының өзара байланысының салыстырмалы динамикасы 1-суретте келтірілген.

Нәтижелер және оларды талдау. Бұл суретті талдау көрсеткендей, ауыл шаруашылығын реформалау тыңайған жерлер аудандарының тұрақты ұлғаюымен егістік айналымда пайдалану көлемінің тұрақты төмендеуімен (бір сағатқа дейін стихиялық, жердің сапалық сипаттамаларын ескерусіз) жүреді.

Ауданы 151,3 мың км² Батыс Қазақстан облысының аумағы 12 әкімшілік ауданды және Орал, Ақсай қалаларының екі аумағын қамтиды. Зерттелетін аумақ құрғақ дала және шөлейт ландшафттар аймағында орналасқан, олардың арасында жинақталған жазықтардың шөлейт ландшафттары басым. Бұл жерде соңғы онжылдықтар ішінде табиғи экожүйелердің шөлейттену процестерінің күшеюі байқалады, бұл ауыл шаруашылығы алқаптарының өнімділігінің төмендеуіне және тозуына әкеп соғады.

Ауыл шаруашылығы алқаптарының сапалық сипаттамаларының деректері егістіктің құрамында құнарлылыққа әсер ететін теріс белгілері бар сорланған, сортаң, қотырланған және басқа топырақ топтары әлі де пайдаланылатынын көрсетеді [3].



Сурет 1 – Егістік және тыңайған жерлердің динамикасы, мың га

Ғылыми әдебиеттерде Ландшафттардың сақталуын немесе антропогендік өзгергіштігін зерттеудің әртүрлі тәсілдері қарастырылады. Табиғи ландшафттың антропогендік өзгеру дәрежесін, генезисін, экономикалық құндылығы мен қолданылуын ескере отырып, антропогендік ландшафттарды жіктеудің көптеген нұсқалары жасалды.

Зерттеумен Батыс Қазақстан облысында ұсақ агроқұрылымдардың ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерін, атап айтқанда егістік жерлерді босалқы жерлерге ауыстыру байқалатыны анықталды. Тыңайған жерлерде шалғындандыру және рекультивациялау бойынша жұмыстар жүзеге асырылмайды, бұл су эрозиясының дамуы сияқты теріс антропогендік процестердің, ал жеңіл механикалық құрамдағы топырақтарда - дефляцияның дамуы үшін әлеуетті қауіп болып табылады. Ауыл шаруашылығы алқаптарының қазіргі құрылымын салыстырмалы талдау Батыс Қазақстан облысы жерлерінің теңгерімділік дәрежесін бағалауға мүмкіндік берді (кесте 1).

Батыс Қазақстан облысының агроландшафттары көп жағдайда егіншілікпен (тыңайған) (44%) және жайылыммен (40%) ұсынылған [4].

Батыс Қазақстан облысының аумағында астық өндірісі мен жайылымдық мал шаруашылығына ауыл шаруашылығы игерілуінің жоғары дәрежесі бар екені анықталды. Жерді

пайдалану құрылымында облыстың солтүстік құрғақ далалы бөлігінде егістік басым, ол 30-ға жуық жерді алып жатыр [6]. Барлық ауылшаруашылық жерлерінің 60% - ы, ал оңтүстік шөлейт бөлігінде жайылымдар басым, олар 50-ге жуық. Барлық ауылшаруашылық жерлерінің 90%.

Жайылымдық жерлерге малдың жайылымдық жүктемесі жоғары, Ол орта есеппен 50-ді құрайды. 100 га ауыл шаруашылығы алқаптарына 80 бас. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер аумағының 11% - ын алып жатқан егістіктің құрылымы теңгерілмеген. Егістік құрылымында дәнді дақылдар басым. Сонымен, егістіктің 77% - на дейін бидай монокультурасы, арпа – 20%, тары-2%, күздік қара бидай-1%, ал қалған 0,6% (күріш.9). Дәнді дақылдардың негізгі егістіктері (96%) бірінші Ауыл шаруашылығы аймағында орналасқан, оған Бөрлі ауданы, Зеленов, Таскала, Теректі, Сырым, Шыңғырлау және Орал қаласының шаруашылықтары кіреді [5]. Нарықтық экономика фермаларда қолданылатын бірқатар дақылдарды өсірудің шығынды технологияларын көрсетті, олардың көпшілігі жақында прогрессивті болып саналды. Бұл дақылдардың құрылымын, ауыспалы егісті және Жалпы егіншілік жүйесін бұзуға әкелді. Күрт төмендеп назар севооборотам жіберіледі қарапайым талаптарды бұзу плодосмена үшін нарықтық конъюнктураның. Бұл монокультураның кенеюінде көрінеді. Мұндай басқару кезінде кірістілік күрт төмендейді, арамшөптер көбейеді, Топырақ эрозиясы күшейеді.

Кесте 1 – Батыс Қазақстан облысының қазіргі жер құрылымы, %

Әкімшілік бірлік	Жердің жалпы алаңындағы ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесі	Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңындағы егістіктің үлесі	Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңындағы тыңайған жерлердің үлесі	Ауыл шаруашылығы алқаптары алаңындағы шабындықтардың үлесі	Ауыл шаруашылығы алқаптары алаңындағы жайылымдардың үлесі
Ақжайық	25,4	0,1	3,1	12,7	81,5
Бөкей ордасы	13,9	0,3	0,3	2,8	96,5
Бөрлі	47,4	35,7	38,8	3,7	20,5
Жаңақала	22,4	0	1,2	6,0	91,9
Жәнібек	35,6	4,4	1,8	1,6	91,9
Зеленовский	68,0	59,2	14,6	3,0	21,8
Казталовский	18,8	0,1	4,3	21,2	74,0
Қаратөбе	18,0	0,4	7,5	7,8	83,1
Сырым	46,5	14,0	16,8	4,7	63,8
Таскала	30,5	23,8	22,2	7,7	45,0
Теректі	50,0	34,9	22,8	5,7	35,3
Шыңғырлау	20,9	27,0	30,0	2,2	40,4
Орал қаласы	70,2	54,3	12,2	3,7	20,4
Облыс бойынша жиыны	29,0	17,3	12,1	7,0	62,7

Мәселен, егіс алқаптарының құрылымында басқа дақылдарға зиян келтіретін бидайға қатысты айтарлықтай ауытқу байқалады. 2015 жылы 2019 жылмен салыстырғанда дәнді дақылдар егістері 81,9% - ға ұлғайды және 701,7 мың га жерді алды, 2015-2019 жылдары астықтың жалпы түсімінің орташа жылдық көлемі 492,5 мың тоннаны құрады немесе 2018 жылмен салыстырғанда 62,6% - ға өсті. Сонымен қатар, астық өндірісі тұрақсыз болып қалуда, дәнді дақылдардың өнімділігі ауа - райына байланысты жылдар бойынша күрт өзгеріп отырады, 2015 жылы ол – 9,2 ц/га, 2016 жылы – 10,1 ц/га, 2017 жылы - 5,7 ц/га, 2018 жылы-4,0 құрады.

Облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының деректері бойынша облыстың биоклиматтық әлеуеті мен жер ресурстары жылына 2 млн. тоннаға дейін астық өндіруге мүмкіндік береді. Алайда, облыс бойынша астық өндірісі тұрақсыздықпен сипатталады және

соңғы жылдары өте қуаң жылдары 300 мыңнан салыстырмалы түрде қолайлы жылдары 600 мың тоннаға дейін ауытқиды. Көріп отырғаныңыздай, даму резерві де маңызды. Халықты нан өнімдерімен, мал шаруашылығын жеммен қамтамасыз ету, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешеннің өңдеуші және басқа да аралас салаларының қызметі астық саласының жай-күйіне байланысты. Қазіргі уақытта астық саласының дамуы бірқатар факторлардың теріс әсерінен тежелуде. Облыстың ауыл шаруашылығы басқармасы мамандарының есептеуінше, басты проблема өндірістің ұсақ тауарлы сипаты болып табылады, ол заманауи технологияларды, өсімдіктерді қорғау құралдары мен тыңайтқыштарды қолдануға, ауыл шаруашылығы машиналарын сатып алуға, бөлінетін мемлекеттік қолдау құралдарын тиімді пайдалануға мүмкіндік бермейді [20].

Егіс алқаптарының көлемі бойынша ауыл шаруашылығы өндірушілерінің құрылымын талдау көрсеткендей, тауар өндірушілердің негізгі массасы (74%) орта есеппен 500 га-ға дейін егістікке ие және жалпы 157 мың га немесе барлық алқаптардың тек 23% - ын өңдейді. Ауыл шаруашылығы өндірушілерінің екінші тобының саны 130 шаруашылық (12%) 500-1000 га астам, барлығы 95,7 мың га немесе 14,3%. Қалған 160 ауыл шаруашылығы құрылымдары (15%) 1000 гектардан астам егіс алқаптарын 62% - дан астам егістікті өңдейді.

Облыстың ауыл шаруашылығы басқармасының деректері бойынша тауар өндірушілердің негізгі бөлігі (86%) тиімділігі төмен ұсақ тауарлы шаруашылықтар болып табылады. Табыстың төмендігі жаңа техника мен басқа да материалдық-техникалық ресурстарды сатып алуға, өндіріске жаңа технологияларды енгізуге мүмкіндік бермейді. Бұл шаруашылықтар өз қызметін мемлекеттік қолдаудың жыл сайын тауар несиелерін (ЖЖМ, тұқым) бөлудің арқасында ғана жүргізеді. Мұндай фермалардың жағдайы нашар жылдары апатты болады [13].

Қорытынды. Ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту үшін облыста қажетті жер ресурстары бар. Табиғи-климаттық жағдайлары бойынша облыс үш ауылшаруашылық аймағына бөлінеді. Облыстың солтүстік бөлігі далалық, астық-мал шаруашылығы Ауыл шаруашылығы аймағына жатады, оған Бөрлі, Зеленов, Сырым, Тасқала, Теректі және Шыңғырлау аудандары кіреді. Бұл аймақта дәнді дақылдар, майлы дақылдар, Жемшөп дақылдары, картоп пен көкөністер, жеміс-жидек екпелері шоғырланған. Мал шаруашылығы: сүтті мал шаруашылығы, Шошқа шаруашылығы, өнеркәсіптік құс шаруашылығы және етті-жүнді қой шаруашылығы дамыды.

Облыстың орталық бөлігі құрғақ далалы, мал шаруашылығы-дәнді ауыл шаруашылығы аймағына жатады, оған Ақжайық, Жәнібек, Казталов және Қаратөбе аудандары кіреді. Бұл аймақта олар арпа, мал шаруашылығы қажеттіліктері үшін жемдік мақсатта күздік қара бидай, күздік және жаздық бидай, халықты нан өнімдерімен қамтамасыз ету үшін тары өндірумен айналысады. Кең шабындық жерлер мен жайылымдар дәстүрлі түрде етті мал шаруашылығымен, етті-майлы қой шаруашылығымен, табынды жылқы шаруашылығымен айналысуға мүмкіндік береді. Облыстың оңтүстік бөлігі шөлейт, мал шаруашылығы бағытында ауыл шаруашылығы аймағына жатады, оған Бөкей ордасы, Жаңақала аудандары кіреді. Бұл аймақта жемшөп дақылдарын, күздік қара бидай мен арпаны өсірумен егіншіліктің топырақ қорғау жүйесімен айналысады. Көкөніс-бақша өнімдері ішкі тұтыну және оны базарларда сату үшін өндіріледі. Етті-майлы қой шаруашылығы, табынды жылқы шаруашылығы дамуда.

Батыс Қазақстан облысының төрт әкімшілік ауданындағы негізгі агроландшафттар егіншілік (Зеленов, Орал қаласы, Бөрлі, Теректі әкімшілік аудандары), үш әкімшілік ауданда (Шыңғырлау, Тасқала, Сырым әкімшілік аудандары) егіншілік-жайылымдық және алты әкімшілік ауданда-жайылымдық (Бөкей ордасы, Жаңақала, Жәнібек, Қаратөбе, Ақжайық, Казталов әкімшілік аудандары) болып табылады [12].

Далалық Орал өңірі жерлерінің жай-күйін талдау экстенсивті ауыл шаруашылығы өндірісі бірқатар көрсеткіштердің: жайылымдық жерлердің және жалпы өсімдік жамылғысының тозуының жоғары қарқынының, топырақтың дегумификациясының нашарлауына себепші болғанын көрсетеді. Экологиялық проблемалардың артуы, сайып келгенде, экономикалық көрсеткіштерге әсер етеді. Топырақтың табиғи құнарлылығының төмендеуі астықтың жетіспеуіне әкеледі.

Облыстың қазіргі агроэкожүйелері Экономикалық қызмет нәтижесінде қатты өзгерген табиғи экожүйелердің бөлігі болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешеннің ең жақсы нұсқасы табиғи ландшафттарға мүмкіндігінше жақын болатын агроэкожүйелерді құру болуы мүмкін, бұл ауыл шаруашылығында өнімділіктің жоғарылауына әкеледі. Сонымен, ғалымдар В. В. Докучаев идеяларының дамуы болып табылатын қазіргі заманғы егіншілік жүйесін дамытуға ландшафтық көзқарасты ұсынды. 100 жылдан астам уақыт бұрын әзірленген ауыл шаруашылығын экологиялық қауіпсіз жүргізуді қамтамасыз ететін экологиялық тендестірілген тұрақты агроландшафт құру [18].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ахмеденов К.М. Оценка состояния рек Западно-Казахстанской области / Ахмеденов К.М., Сергалиев Н.Х., Абишева С.Х., Аксакова К.С. // Степи Северной Евразии: материалы VIII международного симпозиума под научной редакцией академика РАН А.А. Чибилёва. – Оренбург: ИС УрО РАН, 2018. – С.872-875
2. Ахмеденов К.М. Гидрохимическое исследование соленых озер Прикаспийской низменности. /Ахмеденов К.М. Абишева С.Х., Петрищев В.П., Петрищева Н.В. //Вопросы географии и геоэкологии.-№1.-2016.- С.57-63.
3. Ахмеденов К.М. Основные подходы и методы геоэкологического картографирования территории Западного Казахстана /Ахмеденов К.М., Көшім А.Ғ, Абильгазиева М.// Вестник КазНУ. Серия географическая. №3 (46) 2017.- С.66-76.
4. Ахмеденов К.М. Состояние и значение лесонасаждений в аридных условиях Западно-Казахстанской области Республики Казахстан. / К.М. Ахмеденов// Труды университета.- Караганда, 2018, №1. - С. 55-59.
5. Ахмеденов К.М. Оценка состояния древесно-кустарниковой растительности степной зоны Западно-Казахстанской области. / Ахмеденов К.М., Ажахова К.Е. //Ғылым және білім. - 2018. - №2 (51). - С.126-135.
6. Ахмеденов К.М. Современное состояние земельных ресурсов Западно-Казахстанской области (в пределах Волго-Уральского междуречья) / К.М. Ахмеденов //Вестник Казахского национального технического университета имени К.И.Сатпаева , №2 (78).- 2010.- с.3-8.
7. Поисеев И. И. Вопросы методики определения понятия «рациональное использование земли / Поисеев И. И., Стрекаловская М. И. // Евразийский Международный научно-аналитический журнал Проблемы современной экономики, N 3 (63), 2017.С121-128.
8. Ахмеденов К.М. Экологическое состояние рек Западно-Казахстанской области./ Ахмеденов К.М., Сергалиев Н.Х., Абишева С.Х., Гаврилина И.И.//Экология и промышленность Казахстана - №4 /52/.- 2016.- С.16-19.
9. Асетова А.Ю. Некоторые вопросы обеспечения рационального использования земель сельскохозяйственного назначения. / А.Ю.Асетова// Международная научно-практическая конференция г.Тамбов Россия 2017.-С.38-46.
- 10.Асетова А.Ю. Батыс Қазақстан облысының жер ресурстарының құрылымын жетілдірудің кейбір мәселелері // Ғылым және білім – 2020-№ 4-2 (61) - С.141-146.
- 11.Асетова А.Ю. Особенности рационального использования сельскохозяйственных угодий Западно-Казахстанской области. /А.Ю. Асетова// Актуальные проблемы землеустройства и кадастров на современном этапе: материалы VIII Международной научно-практической конференции Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, 2021.-с.147-154.
- 12.Корякина О.В., Кучеров В.С. Анализ современного состояния и эффективности развития сельского хозяйства в условиях рынка (на примере Западно-Казахстанской области). Аналитическая справка, Уральск, 2009.-43 с.
13. Есмагулова Б.Ж. Дистанционный мониторинг земель Западного Казахстана/ Есмагулова Б.Ж., Кошелева О.Ю., Мушаева К.Б.// - ФГБНУ «Всероссийский научно-исследовательский агролесомелиоративный институт» г. Волгоград 2016.-с.60-69.
- 14.Курманова Г.К. Внутрихозяйственное землеустройство землепользований сельскохозяйственных субъектов. / Г.К. Курманова // Проблемы агорынка. 2021; (1):132-137.

15.Крыкбаев Ж.К. Историческая ретроспектива и современные проблемы распространения земельной собственности в Казахстане / Крыкбаев Ж.К., Джаманкулова Б. Г. //Земельные и водные ресурсы: мониторинг эколого-экономического состояния и модели управления Улан-Удэ, 2015. 34-37С.

16. Крыкбаев Ж. К. К вопросу оценки комплексного потенциала сельских территорий / Крыкбаев Ж. К., Джаманкулова Б.Г., Смагулова А.Б.// Государственное образовательное учреждение Луганский национальный аграрный университет №8-3, 2020-С.276-283.

17. Онаев М.К. Земельная реформа и вопросы рационального использования орошаемых земель в Актюбинской области / Онаев М.К, Ермуханова Ж.А.// Известия Оренбургского государственного аграрного университета, 2015, №1 (51) С.52-54.

18. Оңаев М.Қ. Батыс Қазақстан облысы жағдайында жайылымдық алқаптарды суландыру мәселесі / Оңаев М.Қ., Ожанов Г.С., Денизбаев С.Е., Шадьяров Т.М. // Ғылым және білім. 2020. - №2-2. – С. 54-61.

19. Онаев М.К., Туктаров Р.Б., Денизбаев С.Е. Качественная оценка естественного травостоя лимана при помощи NDVI / М.К. Онаев, Р.Б. Туктаров, С.Е. Денизбаев // Международные научные исследования. – М., 2017. – №2 (31). – С. 160-163.

20. Оңаев М.Қ. Обводнение пастбищ – залог развития отгонного животноводства / Оңаев М.Қ., Денизбаев С.Е., Ожанов Г.С., Шадьяров Т.М. //Ғылым және білім. 2020. - №4-2. – С. 111-118.

ADEBIETTER TIZIMI

1. Ahmedenov K.M. Ocenka sostoyaniya rek Zapadno-Kazahstanskoj oblasti / Ahmedenov K.M., Sergaliev N.H., Abisheva S.H., Aksakova K.S.. // Stepi Severnoj Evrazii: materialy VIII mezhdunarodnogo simpoziuma pod nauchnoj redakciej akademika RAN A.A. CHibilyova. – Orenburg: IS UrO RAN, 2018. – S.872-875

2. Ahmedenov K.M. Gidrohimicheskoe issledovanie solenyyh ozer Prikaspijskoj nizmennosti. /Ahmedenov K.M. Abisheva S.H., Petrishchev V.P., Petrishcheva N.V. //Voprosy geografii i geoeologii.-№1.-2016.- S.57-63.

3. Ahmedenov K.M. Osnovnye podhody i metody geekologicheskogo kartografirovaniya territorii Zapadnogo Kazahstana /Ahmedenov K.M., Keshim A.F, Abil'gazieva M.// Vestnik KazNU. Seriya geograficheskaya. №3 (46) 2017.- S.66-76.

4. Ahmedenov K.M. Sostoyanie i znachenie lesonasazhdenij v aridnyh usloviyah Zapadno-Kazahstanskoj oblasti Respubliki Kazahstan. / K.M. Ahmedenov// Trudy universiteta.- Karaganda, 2018, №1. - S. 55-59.

5. Ahmedenov K.M. Ocenka sostoyaniya drevesno-kustarnikovej rastitel'nosti stepnoj zony Zapadno-Kazahstanskoj oblasti. / Ahmedenov K.M., Azhahova K.E. //Fylym zhəne bilim. - 2018. - №2 (51). - S.126-135.

6. Ahmedenov K.M. Sovremennoe sostoyanie zemel'nyh resursov Zapadno-Kazahstanskoj oblasti (v predelakh Volgo-Ural'skogo mezhdurech'ya) / K.M. Ahmedenov //Vestnik Kazahskogo nacional'nogo tekhnicheskogo universiteta imeni K.I.Satpaeva , №2 (78).- 2010.- s.3-8.

7. Poiseev I. I. Voprosy metodiki opredeleniya ponyatiya «racional'noe ispol'zovanie zemli / Poiseev I. I., Strekalovskaya M. I. // Evrazijskij Mezhdunarodnyj nauchno-analiticheskij zhurnal Problemy sovremennoj ekonomiki, N 3 (63), 2017.S121-128.

8. Ahmedenov K.M. Ekologicheskoe sostoyanie rek Zapadno-Kazahstanskoj oblasti. / Ahmedenov K.M., Sergaliev N.H., Abisheva S.H., Gavrilina I.I.//Ekologiya i promyshlennost' Kazahstana - №4 /52/.- 2016.- S.16-19.

9. Asetova A.YU. Nekotorye voprosy obespecheniya racional'nogo ispol'zovaniya zemel' sel'skohozyajstvennogo naznacheniya. / A.YU.Asetova// Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya g.Tambov Rossiya 2017.-S.38-46.

10. Asetova A.YU. Batys Қазақстан облысының зжер ресурстарының қырылымн зhetildirudiң кейбир мәseleleri // Fylym zhəne bilim – 2020-№ 4-2 (61) - S.141-146.

11. Asetova A.YU. Osobennosti racional'nogo ispol'zovaniya sel'skohozyajstvennyh ugodij Zapadno-Kazahstanskoj oblasti. /A.YU. Asetova// Aktual'nye problemy zemleustrojstva i kadastron na sovremennom etape: materialy VIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii Penzenskij gosudarstvennyj universitet arhitektury i stroitel'stva, 2021.-s.147-154.
12. Koryakina O.V., Kucherov V.S. Analiz sovremennogo sostoyaniya i effektivnosti razvitiya sel'skogo hozyajstva v usloviyah rynka (na primere Zapadno-Kazahstanskoj oblasti). Analiticheskaya spravka, Ural'sk, 2009.-43 s.
13. Esmagulova B.ZH. Distancionnyj monitoring zemel' Zapadnogo Kazahstana/ Esmagulova B.ZH., Kosheleva O.YU., Mushaeva K.B.// - FGBNU «Vserossijskij nauchno-issledovatel'skij agrolesomeliorativnyj institut» g. Volgograd 2016.-s.60-69.
14. Kurmanova G.K. Vnutrihozyajstvennoe zemleustrojstvo zemlepol'zovaniy sel'skohozyajstvennyh sub"ektov. / G.K. Kurmanova // Problemy agrorynka. 2021;(1):132-137.
15. Krykbaev ZH.K. Istoricheskaya retrospektiva i sovremennye problemy rasprostraneniya zemel'noj sobstvennosti v Kazahstane / Krykbaev ZH.K., Dzhamankulova B. G. //Zemel'nye i vodnye resursy: monitoring ekologo-ekonomicheskogo sostoyaniya i modeli upravleniya Ulan-Ude, 2015. 34-37S.
16. Krykbaev ZH. K. K voprosu ocenki kompleksnogo potenciala sel'skih territorij / Krykbaev ZH. K., Dzhamankulova B.G., Smagulova A.B.// Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie Luganskij nacional'nyj agrarnyj universitet №8-3, 2020-S.276-283.
17. Onaev M.K. Zemel'naya reforma i voprosy racional'nogo ispol'zovaniya oroshaemyh zemel' v Aktyubinskoj oblasti / Onaev M.K., Ermuhanova ZH.A.// Izvestiya Orenburgskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, 2015, №1 (51) S.52-54.
18. Оңаев М.Қ. Batys Қазакстан oblysy zhardajynda zhajylymdyқ alqaptardy sulandyru мәsesesi / Оңаев М.Қ., Ozhanov G.S., Denizbaev S.E., SHad'yarov T.M. // Fylym zhәne bilim. 2020. - №2-2. – S. 54-61.
19. Onaev M.K., Tuktarov R.B., Denizbaev S.E. Kachestvennaya ocenka estestvennogo travostoya limana pri pomoshchi NDVI / M.K. Onaev, R.B. Tuktarov, S.E. Denizbaev// Mezhdunarodnye nauchnye issledovaniya. – M., 2017. – №2 (31). – S. 160-163.
20. Оңаев М.Қ. Obvodnenie pastbishch – zalog razvitiya otgonnogo zhivotnovodstva / Оңаев М.Қ., Denizbaev S.E., Ozhanov G.S., SHad'yarov T.M. //Fylym zhәne bilim. 2020. - №4-2. – S. 111-118.

ТҮЙІН

Бұл мақалада Батыс Қазақстанның қазіргі жай-күйінің мәселелері қарастырылады және олар негізінде табиғи ресурстарды барынша тиімді және ұқыпты пайдалану қағидаттары жатқан ресурс үнемдейтін технологиялар мен дәлме-дәл егіншілік технологияларын пайдалана отырып дамытылуы тиіс. Қазіргі уақытта жалпы облыс бойынша егіс алқаптарының айтарлықтай қысқаруымен астыққа мамандандудың тереңдеуі нақты көрсетілген. Майлы дақылдар егістіктерінің үлес салмағының артуы олардың айтарлықтай табыс көзіне айналғанын айғақтайды. Облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының деректері бойынша облыстың биоклиматтық әлеуеті мен жер ресурстары жылына 2 млн. тоннаға дейін астық өндіруге мүмкіндік береді. Алайда, облыс бойынша астық өндірісі тұрақсыздықпен сипатталады және соңғы жылдары өте қуаң жылдары 300 мыңнан салыстырмалы түрде қолайлы жылдары 600 мың тоннаға дейін ауытқиды. Халықты нан өнімдерімен, мал шаруашылығын жеммен қамтамасыз ету, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешеннің өңдеуші және басқа да аралас салаларының қызметі астық саласының жай-күйіне байланысты. Қазіргі уақытта астық саласының дамуы бірқатар факторлардың теріс әсерінен тежелуде. Облыстың ауыл шаруашылығы басқармасы мамандарының есептеуінше, басты проблема өндірістің ұсақ тауарлы сипаты болып табылады, ол заманауи технологияларды, өсімдіктерді қорғау құралдары мен тыңайтқыштарды қолдануға, бөлінетін мемлекеттік қолдау құралдарын тиімді пайдалануға мүмкіндік алуға болады.